

**Príprava učiteľa na vyučovanie dejepisu s účasťou žiakov  
s ľahkým mentálnym postihnutím  
(psychologické východiská)**

Michal VESELEI

**Teacher training in history subjects for the pupils with mild  
mental disabilities (psychological background)**

**Abstract:** The work is focused in psychological aspects of teacher training for history teaching, where also pupils with mental disabilities are attended the class. It considers the starting approaches of the theories of goals and constructivism developed by Jaean Piaget and Lev Vygotskij. Individual parts of the training preparation and class study contents are listed and characterized further.

**Key Words:** History, Constructivism, Mild mental disability, Preparation for teaching, Educational goals, Elementary school

**Úvod**

V Slovenskej republike je integrovaných<sup>1</sup> približne 3500 žiakov<sup>2</sup> do bežných základných škôl z dôvodu mentálneho postihnutia. Títo žiaci každodenne ovplyvňujú výchovnovzdelávací proces v jednotlivých triedach, čo predstavuje aktuálnu výzvu pre didaktiku dejepisu. Tá musí viesť dokázať úspešne prijať neustále rastúci integračný trend a zachovať si pritom ťažisko na vlastných úlohách. Súčasní učitelia potrebujú na oblasť

efektívneho osvojovania si cieľov dejepisného vyučovania aplikovať poznatky o psychologickom profile žiaka najmä s ľahkým mentálnym postihnutím<sup>3</sup>, ktoré je najčastejším dôvodom školskej integrácie smerujúcej k úplnej alebo aspoň výraznej inklúzii. Dôležitou požiadavkou praxe je teda čo najtesnejšie prepojenie vyučovania intaktných žiakov, čiže žiakov bez špeciálnych výchovnovzdelávacích potrieb, so žiakmi, ktorí takéto potreby majú.<sup>4</sup> Konečným cieľom je tu vyučovanie s rovnakou témou a aktivitami určenými pre rôznych žiakov v primeraných úrovniach náročnosti.

K základným učiteľským kompetenciám preto dnes už treba zaradiť schopnosť stanoviť adekvátny rozsah a obsah edukačných cieľov podľa štátneho vzdelávacieho programu určeného pre druhý stupeň základnej školy na základe špecifík poznávacích procesov žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím a črt ich osobnosti. To všetko ovplyvňuje otázku, akým cieľom a kompetenciám je možné a efektívne učiť integrovaného žiaka, príp. v akej miere a akými učebnými stratégiami. Za týmto účelom je prínosné kombinovať didaktickú teóriu cieľov (ktorú v našom prostredí prezentuje napr. Ivan Turek) s konštruktivistickými teóriami učenia (najmä Jeana Piageta a Leva Vygotského). Dostatočné poznanie ich princípov napomáha plánovať rozvoj žiakov v strednodobom až dlhodobom horizonte. V opačnom prípade učiteľ so žiakmi prežíva v škole len z hodiny na hodinu bez hlbšej pedagogickej prognózy.

## **1 Postavenie vybraných teórií vo výchovnovzdelávacom procese**

Psychologický profil intaktných žiakov tvorí v podstate implicitný prvok pri stanovovaní vyučovacích cieľov, obsahov a procesov. Pracuje sa s ním ako s ustáleným a jasne predpokladaným obrazom konkrétneho vývinového štádia, čiže v našom prípade obrazom stredného školského veku. Pri tvorbe normatívnych a učebných materiálov a v didaktickej praxi je dané, čo a ako žiaci druhého stupňa základnej školy zvládnu a bližšie sa to neproblematizuje. V oblasti dejepisu sa zameriavame skôr na výber a rozpracovanie konkrétnych cieľov, ktoré si majú žiaci osvojiť.

Uvedenému zodpovedá teoretický prístup označovaný v pedagogických vedách ako teória cieľov. Tá považuje ciele za východiskové

a za determinujúcu podmienku fungovania obsahov a procesov vzdelávania s tým, že ich rozhodujúci význam sa uznáva vo všeobecnosti. Stanovené sú vopred a žiakom, chápaným viac-menej ako kolektív, sa predkladajú v školskom prostredí, ktoré cieľavedome vytvára na nich učebný tlak. Akcentuje sa tu činnosť učiteľa, ktorý musí vedieť spomenúť cieľov určených štátnym, resp. školským vzdelávacím programom, vybrať pre svoje vyučovanie tie, ktorým sa majú žiaci naučiť v konkrétnej vyučovacej jednotke cez ním navrhnuté metódy a formy vzdelávania a musí ich tiež vedieť vyjadriť slovesami s jasne merateľným výsledkom ich zvládnutia. Psychológia v tomto prípade beží na pozadí. I chronicke známe zásady primeranosti a individuálneho prístupu sa uplatňujú v kolektívne organizovanej výučbe so spoločným výchovnovzdelávacím plánovaním.

V prostredí školskej integrácie sa však psychologický profil jednotlivca so špeciálnymi výchovnovzdelávacími potrebami stáva integrálnou súčasťou úspešného osvojovania si učiva. Napriek spoločným symptómom, ktoré vymedzujú konkrétne znevýhodnenie, existuje celá škála ich rôznych kombinácií s rôznou intenzitou. Takže koľko máme integrovaných žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím, toľko máme profilov. Klinický obraz žiakov si explicitne vyžaduje silno individualizovaný prístup. Podľa výskumu Bartoňovej sú základom vyučovania žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím na bežných školách podporné opatrenia spočívajúce v asistentovi učiteľa, individuálnom vzdelávacom programe a individuálnom prístupe používajúcom špeciálne metódy a formy práce (Bartoňová, 2011). V takýchto prípadoch psychológia modifikuje edukačné ciele v prieniku s odborovou didaktikou a formuluje ich na mieru konkrétneho žiaka. Rovnako tak vstupuje do obsahov a procesov vyučovania dejepisu.

To znamená, že teóriu cieľov je vo výchovnovzdelávacom procese potrebné kombinovať s tzv. konštruktivistickými teóriami učenia. Tie pracujú s myšlienkou, že žiaci sú aktívnym subjektom vo vzájomnej interakcii s výchovno-vzdelávacím procesom. Viac sa tu kladie dôraz na ich neurologicko-psychologický vývin a vlastný učebný štýl, ktorý úzko súvisí s klinickým obrazom znevýhodnenia.

Podľa Piageta sú poznávacie procesy typické tým, že na ich začiatku stojí činnosť subjektu. Dieťa spočiatku manipulovaním s predmetom

objavuje jeho vlastnosti a začína si tak utvárať kognitívnu výbavu, ktorá sa mu postupne zlepšuje. Žiaci si potom svoje poznávanie budujú a posilňujú „manipuláciou“ s výchovnovzdelávacím procesom. Nejde tu len o empirickú abstrakciu, ale ide o výsledok abstrakcie z ľudskej činnosti, vďaka ktorej si jednotlivec osvojuje vytýčené ciele.

Žiaci s mentálnym postihnutím sa nachádzajú v rôznych štádiách, od senzomotorickej úrovne, cez predoperačné štádium a štádium konkrétnych operácií, až po úroveň výrokových operácií.<sup>5</sup> Potrebujú sa preto dostať do primeraných edukačných situácií, v ktorých im je ponúknuté vhodné učivo dôsledne rešpektujúce aktuálny stav ich vývinu. Škola im tu dáva priestor pre dôsledné a systematické uchopovanie vedomostí a zručností. Úspešne tak môže namodelovať vyučovacie stratégie, v ktorých si žiaci začleňujú preberané učivo do rámca už predtým naučeného (tzv. asimilácia), alebo si vytvárajú nové štruktúry vo vedomostiach a zručnostiach (tzv. akomodácia).

Na základe uvedených dôvodov vhodne zvolené učebné pomôcky rešpektujúce danosti a schopnosti žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím nenahradiťne predkladajú vybrané učivo na „manipuláciu“ a poskytujú nutné kompenzácie k deficitom vyplývajúcim z ich zdravotného znevýhodnenia. Učebné pomôcky treba chápať ako kľúčové pre školské vzdelávanie. Určujú jeho charakter i efektívnosť osvojovania vyučovacích cieľov. Podmieňujú a vyplňajú činnosť učiteľa a zároveň podmieňujú a vyplňajú činnosť sledovaných žiakov. U intaktných žiakov vieme do istej miery učebné postupy využívajúce pomôcky úspešne alternovať čisto slovnými metódami. Zároveň je tu požitie pomôcok podriadené základnej myšlienke učiva, ktorú majú žiaci vyabstrahovať a zapamätať si. U žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím však úspešná slovná alternácia nie je možná. Učivo je úzko prepojené s jeho nosičom.

I konštruktivistické teórie učenia museli vziať na zreteľ dôležitosť tlaku vonkajšieho prostredia pre vývin žiakov, aby zbytočne nestagnovali na jednom mieste. Podľa Vygotského majú procesy poznávania jasnú väzbu na spoločenskú interakciu medzi ľuďmi. Odohrávajú sa ako vonkajší sociálny dej, až kým sa interiorizujú. Škola a pôsobenie učiteľa v nej má teda špecifickú funkciu smerom k žiakom. Umožňuje im ponúkať zámernú pomoc v podobe rôznych didaktických impulzov.

Ak to klinický obraz žiakov s mentálnym postihnutím dovoľuje, vedia dokonca s pedagogickou pomocou prejsť zo zóny aktuálneho vývinu do zóny tzv. najbližšieho vývinu, kde si môžu osvojiť vyššie kognitívne štádium a zložitejšie učivo, a to až po dosiahnutie svojho stropu. Takéto rozvíjajúce učenie je zamerané najmä na vťahovanie žiakov do činnosti, v ktorej vedomosti vystupujú ako nástroje kultúrnej existencie v príslušných kontextoch. Učia sa skrátka rozumieť životu spoločnosti.

## **2 Príprava učiteľa v intelektovo heterogénnom prostredí**

Príprava na vyučovanie sa z hľadiska všeobecnej didaktiky rozdeľuje do troch etáp, a to na profesijnú prípravu, dlhodobú prípravu a krátkodobú, resp. bezprostrednú prípravu na vyučovanie. V tejto oblasti jednoznačne platí ľudová múdrosť, že ak je ťažko na cvičisku, bude ľahšie na bojisku.

V rámci profesijnej prípravy, ktorá prebieha na vysokých školách cez absolvovanie príslušného študijného programu vrátane odbornej praxe, dostávajú poslucháči základné informácie z oblasti špeciálnej pedagogiky zamerané na princípy školskej integrácie a charakteristiku jednotlivých druhov špeciálnych výchovnovzdelávacích potrieb.<sup>6</sup> K tomuto typu prípravy sa môže zaradiť aj počiatočné adaptačné vzdelávanie určené pre učiteľov pri nástupe do prvého pedagogického zamestnania, ktoré sa javí ako kľúčovejšie. Práve tu sa totiž učiteľ začína konfrontovať so skutočnosťou, že sa v jeho škole vzdelávajú aj žiaci s mentálnym postihnutím.

V oboch prípadoch si teda poslucháč alebo začínajúci učiteľ potrebuje detailnejšie osvojiť poznatky o poznávacích procesoch žiakov s mentálnym postihnutím (ako vnímanie, pozornosť, pamäť, predstavivosť a fantázia, myslenie a reč, učenie) a črtách ich osobnosti (hlavne motivácia, citové prežívanie, záujmy) a špeciálnopedagogické zásady a metódy využívajúce sa v pedagogike mentálne postihnutých. To vedie k správnej identifikácii vývinových možností a kognitívnych kapacít vo vzdelávaní.

Následne, počas učiteľskej praxe, nemožno zanedbávať dlhodobú prípravu, pod ktorou sa rozumie príprava na konkrétny školský rok. Učiteľ si musí skontrolovať inventár a stav učebných pomôcok, oboznámiť sa s presným psychologicko-didaktickým profilom integrovaných žiakov



cez správy z vyšetrení, prípadné predošlé individuálne vzdelávacie programy a ďalšie dokumenty, ktoré môžu obsahovať spisy daných žiakov a v neposlednom rade treba zobrať na zreteľ klímu panujúcu v triednom kolektíve, do ktorého budú žiaci začlenení.

Bezprostredná príprava na vyučovanie automaticky zohľadňuje a vychádza z predchádzajúcich etáp prípravy. Veď učiteľom plánovaná výučba nie je len intuitívnym pohľadom na vec, ale opierať sa má o diagnostickú dokumentáciu a výskumy vývinovej, pedagogickej a kognitívnej psychológie. Keď teda učiteľ v súlade so štátnym vzdelávacím programom stanoví cieľ konkrétnej hodiny, ktorý si majú žiaci na dejepise osvojiť, bude ho potom vedieť preklopiť do aktivity určenej pre intaktných žiakov a zároveň pre žiakov so špeciálnymi potrebami. Táto aktivita spolu s učebnými pomôckami im pomôže osvojiť si vybraný cieľ v súlade s ich rozdielnymi osobitými schopnosťami a danosťami.

Súhra vyššie popísaných teoretických prístupov tak plne korešponduje s charakteristikou dejepisu podľa vzdelávacieho programu pre žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím vyučovaného na špeciálnych základných školách, podľa ktorej sa treba sústrediť najmä na pochopenie minulosti a prítomnosti našej krajiny a poznávanie najdôležitejších oblastí národných dejín. Preferuje sa poznávacia a emočná zaangažovanosť žiakov. Prednosť sa dáva zaujímavému rozprávaniu a obraznej prezentácii s využitím pamiatok regiónu pred pamäťovým osvojovaním faktov. Takúto súhru je dôležité preklopiť aj do integračnej reality bežných základných škôl, kde začlenenie v žiadnom prípade nemusí byť rušivým prvkom pre intaktných žiakov, ale naopak v starostlivom prístupe sa dá riadne zosúladiť.

## Záver

V práci sme v kontexte prípravy učiteľa rozoberali prepojenie medzi edukačnými cieľmi a žiackou aktivitou na vyučovaní, ktorého sa zúčastňujú aj žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím. Vychádzali sme z pedagogickej teórie cieľov a psychologických teórií učenia Piageta a Vygotského. Ukázali sme, že zapojenie každého žiaka do (nielen) dejepisného vzdelávania musí byť adresne prispôsobené jeho psychologicko-didaktickému

profilu. V takomto výchovnovzdelávacom prostredí možno potom efektívne vyučovať aj v žiacky heterogénnom kolektíve.

### Poznámky:

- <sup>1</sup> Podľa zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov musí integráciu žiaka s mentálnym postihnutím písomne odporučiť poradenské zariadenie po vykonanej psychologickkej diagnostike potvrdzujúcej postihnutie a špeciálnopedagogickej diagnostike určujúcej obraz edukácie žiaka. Riaditeľ školy dotknutého žiaka prijme, prípadne ho zaradí do integrácie, ak už bol žiakom školy pred diagnostikovaním mentálneho postihnutia, na základe písomnej žiadosti zákonného zástupcu. Učebný plán sa začlenením nezmení. Prebieha podľa školského vzdelávacieho programu vypracovaného na základe štátneho vzdelávacieho programu určeného pre druhý stupeň základných škôl. Poradenské zariadenie ale môže v jednom, v niekoľkých alebo vo všetkých predmetoch upraviť podmienky vzdelávania žiaka. V takom prípade škola vypracuje individuálny výchovnovzdelávací program, v ktorom zohľadní identifikované špeciálne potreby. Pri jeho vypracovávaní vychádza zo vzdelávacieho programu určeného pre žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím – primárne vzdelávanie. Pojmy integrácia a začlenenie sa pre legislatívne a školské účely považujú za synonymné.
- <sup>2</sup> V presných číslach je to za poslednú dekádu spolu za všetkých zriaďovateľov (štátne, súkromné i cirkevné školy): r. 2018 – 3300 žiakov; r. 2017 – 3670 žiakov; r. 2016 – 3811 žiakov; r. 2015 – 3882 žiakov; r. 2014 – 3652 žiakov; r. 2013 – 3523 žiakov; r. 2012 – 3563 žiakov; r. 2011 – 3743 žiakov. Zdroj: [www.cvtisr.sk](http://www.cvtisr.sk)
- <sup>3</sup> Ľahké mentálne postihnutie znamená, že daný jednotlivec má problémy s učením, nakoľko v jeho ontogenetickom vývine nastal komplexný syndróm retardácie. Tento syndróm sa prejavuje ako zastavenie alebo nedokončenie vývinu intelektu, pričom ho charakterizuje najmä poškodenie poznávacích, jazykových, pohybových a sociálnych schopností. Pojem mentálneho postihnutia je totožný s psychiatrickým pojmom mentálnej retardácie – duševnej zaostalosti. V poradenských zariadeniach školskej sústavy sa v diagnostike využíva lekárska terminológia a klinická kategorizácia podľa aktuálne platnej *Medzinárodnej klasifikácie chorôb*. Stupne mentálnej retardácie sa hodnotia štandardnými intelligenčnými testami. IQ miernej mentálnej retardácie s diagnostickou značkou F70 (čiže v školskej legislatíve a dokumentoch ľahkého mentálneho postihnutia) sa pohybuje v rozsah od 50 do 69.
- <sup>4</sup> Za žiaka so špeciálnymi výchovnovzdelávacími potrebami sa podľa školského zákona považuje: 1. žiak so zdravotným znevýhodnením, 2. žiak zo sociálne

znevýhodneného prostredia a 3. žiak s nadaním. Kategória žiaka so zdravotným znevýhodnením sa ďalej delí: a) žiak so zdravotným postihnutím (napr. mentálnym, sluchovým, zrakovým, telesným), b) žiak chorý alebo zdravotne oslabený, c) žiak s vývinovými poruchami (aktivity a pozornosti, učenia) a d) žiak s poruchou správania.

- <sup>5</sup> Túto úroveň dosahujú iba niektorí žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím. Nejedná sa nikdy o matematicko-logické operácie s akými pracoval Piaget. Niektorí jednotlivci môžu mať rozvinuté skôr abstraktnejšie myslenie v jednoduchej rovine naviazanej na osobnú skúsenosť.
- <sup>6</sup> Napr. na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre ako najstaršej pôvodne učiteľsky orientovanej vysokej škole aktuálne existuje v bakalárskom štúdiu učiteľa dejepisu povinný predmet špeciálna *pedagogika a diagnostika* zameraný na oboznámenie sa so špeciálnou pedagogikou ako vedou, systémom vzdelávania v špeciálnych školách a jednotlivých pedagogík podľa druhu postihnutia. Ďalej je ponúkaný výberový predmet *integratívna a inkluzívna pedagogika* zameraný na školskú integráciu vrátane úloh učiteľa v nej. V nadväzujúcom magisterskom štúdiu si poslucháči môžu spomedzi povinne voliteľných predmetov zvoliť predmet s názvom špecifické *edukačné postupy*, ktorý sa okrem iného zameriava na špecifické postupy pri žiakoch so špeciálnymi výchovnovzdelávacími potrebami. Obdobná situácia je i na Univerzite Komenského v Bratislave ako najstaršej univerzity, kde sa porovnateľné obsahy vzdelávania zo špeciálnopedagogickej sféry ponúkajú v bakalárskych povinne voliteľných predmetov *patopsychológia pre učiteľov* a špeciálna *pedagogika* a následne v druhom stupni štúdia v predmete *integratívna/inkluzívna pedagogika*.

### Literatúra:

- BAJO, I., VAŠEK, Š. *Pedagogika mentálne postihnutých (psychopédia)*. Bratislava: Sapientia, 1994.
- BARTOŇOVÁ, M. Pupils with Mild Intellectual Disabilities In Inclusion Education. in *Education and healthcare: School and health 21*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- JAKABČIC, I. *Psychológia detí a mládeže s mentálnym postihnutím*. Nové Zámky: Psychoprof, 2017.
- KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B. (eds.). *Předškolní a primární pedagogika. Předškolská a elementární pedagogika*. Praha: Portál, 2001.
- MÜLLER, O. *Lehká mentální retardace v pedagogickopsychologickém kontextu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002.
- ORIEŠČIKOVÁ, H. *Pedagogika mentálne postihnutých*. Ružomberok: Verbum, 2012.
- PETLÁK, E. *Všeobecná didaktika*. Bratislava: Iris, 2004.
- PIAGET, J. – INHELDER, B. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2014.



- RYBÁR, J. *Úvod do epistemológie Jeana Piageta*. Bratislava: Iris, 1997.
- RYS, S. *Příprava učitele na vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.
- STRAČÁR, E. Predpoklady a dosah modernizácie učebného procesu. In *Modernizace výchovnovzdělávací práce a moderní didaktická technika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.
- ŠTECH, S. *Škola stále nová*. Praha: Karolinum, 1992.
- TÓTHOVÁ, R. *Konstruktivistický prístup vo výučbe ako možnosť rozvoja myslenia žiakov*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014.
- TUREK, I. *Didaktika*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014.
- VALENTA, M., MICHALÍK, J., LEČBYCH, M.A. kol. *Mentální postižení v pedagogickém, psychologickém a sociálně-právním kontextu*. Praha: Grada, 2012.
- VYGOTSKIJ, L. S. *Psychologie myšlení a řeči*. Praha: Portál, 2017.

### **Kontakt na autora příspěvku:**

PaedDr. Michal Veselei  
Katedra histórie  
Pedagogická fakulta  
Univerzita Komenského v Bratislave  
Moskovská 3  
811 08 Bratislava  
Slovenská republika  
e-mail: veselei1@uniba.sk